

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

Психологічні змістові параметри ціннісних трансформацій осіб підліткового віку

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу групи 07-431

Спеціальності 053 Психологія

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Ніна ТКАЧУК

Керівник: докторка філософії

Валентина КАЛЕНЧУК

Рецензент:

кандидат психологічних наук, науковий

співробітник Інституту психіатрії

Київського національного університету імені

Тараса Григоровича Шевченка

Світлана КАМІНСЬКА

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

- 1.1. Поняття «цінності» особистості, їх формування та розвиток у підлітковому віці.
- 1.2. Чинники, що впливають на трансформацію підлітків.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

- 2.1. Опис діагностичного інструментарію дослідження ціннісних трансформацій у підлітковому віці та характеристика вибірки.
- 2.2. Аналіз та інтерпретація ціннісних трансформацій у підлітковому віці.

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність дослідження. Наше сучасне суспільство характеризується швидкими змінами: соціальними, культурними, економічними, політичними, технологічними, цифровізаційними та глобалізаційними процесами, які потім впливають на ціннісну сферу кожної людини, а особливо на осіб підліткового віку, які починають в такому віці усвідомлювати свої пріоритети, цінності, моральні норми, соціальні орієнтири. Через низку чинників сформовані цінності чи тільки починаючи формування цінності можуть піддаватися трансформації, що потім вплине на особистісний розвиток, взаємостосунки з оточуючими, вибір професій, зміну пріоритетів у бік матеріальності чи духовності, особистісні якості та в цілому на життя.

Важливість дослідження психологічних змістових чинників на ціннісну сферу осіб є вкрай важливою, адже підростаюче покоління є продовженням людства, яке залишає свій слід та дає напрямок існування. Цінності, у свою чергу, визначають соціальну взаємодію, життєві орієнтири, рівень особистісного розвитку, що віддзеркалюється на суспільному прогресі. Вивчення цих факторів дозволить сприяти формуванню стійких систем цінностей, які допоможуть адаптуватися до реальних умов суспільства, власного майбутнього на основі свідомого життєвого вибору.

Окрім того, потрібно враховувати такий фактор як сім'я, стилі виховання, суспільна думка, медіа та освітні інституції, особисті переживання, на становлення особистості підлітка. Ці всі чинники дозволяють глибше зрозуміти, що призупиняє повноцінний розвиток ціннісної сфери в підлітковому віці, а що навпаки, прискорює чи сприяє розвитку. Таким чином, таке підґрунтя дозволяє розробляти стратегії, тренінги, плани у педагогічних, соціальних та сімейних інституціях для позитивних змін у ціннісній сфері молодого покоління, також допомагає спрогнозувати майбутні тенденції та створювати умови для формування відповідальних, зрілих, соціально-активних громадян країни.

Визначено, що питання трансформації цінностей в умовах сучасності привертає все більшу увагу вчених та дослідників, адже під час трансформацій нашого суспільства зростає важливість та потреба у дослідженні чинників, що впливають на формування різних цінностей, їх структури й місця у житті людини.

Вивченням ціннісної сфери, їх трансформації досліджували вчені як О. Рябіна, В. Кремень, М. Боришевський, І. Бех, А. Сіроштан, С. Мотков, О. Флярковська, В. Немеш, О. Балакірева.

Мета дослідження: теоретично та емпірично дослідити психологічні змістові параметри ціннісних трансформацій у підлітковому віці.

У відповідності з визначеною метою було виокремлено такі **завдання дослідження:**

1. Розглянути поняття ціннісної сфери особистості, формування та розвиток цінностей у підлітків.
2. Виокремити чинники, що впливають на зміни цінностей у підлітковому віці.
3. Емпірично дослідити психологічні змістові параметри ціннісних трансформацій у підлітковому віці.

Об'єктом дослідження є ціннісна сфера підлітків.

Предметом дослідження є параметри ціннісних трансформацій у підлітковому віці.

Наукова новизна полягає у тому, що проаналізовано та оцінено психологічні змістові параметри ціннісних трансформацій осіб підліткового віку в умовах постійних змін; вплив сімейного виховання, культурних чинників, медіа-ресурсів, соціального оточення на цінності молоді.

Методи та методики дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення) та емпіричні (методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, «Діагностика індивідуальних цінностей» Ш. Шварца, адаптована О.

Тихомандрицькою та Е. Дубовською та проективна методика «Незакінчених речень» Сакса-Сіднея, адаптована Ю. Гільбухом); метод кореляційного аналізу Спірмена.

Практичне значення: проєкт включає такі емпіричні результати, які можуть надалі допомогти заглибитись у проблему ціннісних змін у підлітковому віці, розширювати знання ціннісної сфери та також допоможуть розроблювати та впроваджувати заходи, програми підтримки підлітків в умовах ціннісних трансформації.

Апробація та публікація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри психології від 27.05.2025 року протокол № 17.

Структура кваліфікаційної роботи включає вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел містить 21 найменувань та додатки. Обсяг роботи становить 39 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

1.1. Поняття «цінності» особистості, їх формування та розвиток у підлітковому віці.

Всі наші дії визначаються системою цінностей, яка сформована на основі власного досвіду, впливу сім'ї та оточення тощо. Щоб зрозуміти формування цінностей в житті особистості потрібно зрозуміти як її визначають вчені та дослідники.

Цінність можна визначати як явище, предмет чи річ, особистісна риса, яка має своє значення для людини, тим самим особа надає їй якогось особливого сенсу, якому надалі буде підтримуватися або на неї спиратися. У той час О. Рябіна та Л. Юрченко зазначали, що у свій час філософи розглядали цінність як результат усвідомлення смислу. Під смислом мається на увазі те, що надає речам або явищу певного значення [13, с. 159].

На думку автора Б. Шапар, «цінність як поняття, яке використовується у філософії і соціології для позначення об'єктів, явищ, їхніх властивостей, а також абстрактних ідей, що втілюють у собі суспільні ідеали і виступають завдяки цьому як еталон належного» [18, с.597].

Аналізуючи дослідження розкриття поняття «цінність», В. Кремень визначає як надважливу частину взаємодії людини з навколишнім світом, в якому здійснюється пізнання та життєдіяльність, поєднуючи певну важливість реальності життя з прагненням задовольнити інтереси, духовні й матеріальні потреби людини. Саме тому людина надає цьому великого значення, значущості та важливості [7].

Ціннісні орієнтації є необхідними для нашого внутрішнього світу, які спричиняють мотивування вчинків, дій людини, підкріплюються здобутими у житті сукупністю умінь, знань, переживань (О. Кияшко) [5].

З іншої сторони, на думку автора А. Сіроштан, «цінності – це узагальнені уявлення про блага та прийнятні способи їх отримання, на основі яких суб'єкт здійснює свідомий вибір цілей і засобів діяльності» [15, с. 334].

Підбиваючи підсумки аналізу досліджень деяких авторів можна сказати, що цінність поняття суб'єктивне, адже потрібно враховувати, що для однієї людина якась цінність буде мати важливе значення, інша буде її знецінювати, тому що не буде вважати її головною у своєму житті.

С. Прищепа у своїх дослідженнях вважала, що саме у підлітковому віці найважливішим етапом становлення особистості є тоді, коли стається розвиток інтелектуальної, фізичної, соціально-духовної сфери, розвивання пізнавальної та розумової активності, зміни поглядів на сформовані цінності, взаємовідносин з оточуючими, вступають у новий етап взаємин з батьками, дорослими та однолітками. Таким чином підліток переосмислює та переоцінює своє становище в колективі та ставлення до досягнень як у діяльності, так і в навчанні [12].

Можна розглядати прояв цінностей у різних формах. По-перше, як суспільні ідеали, що формуються колективною свідомістю, виступають уявленнями про бажане в різних сферах життя. По-друге, як загальні, «вічні» цінності, які не втрачають актуальності у будь-який час та цінності, що прив'язані до певної історичної епохи. По-третє, як матеріалізовані в витвори культури, вчинків людини, що здійснюються за допомогою політичних, правових, етичних, естетичних ідеалів. По-четверте, як соціальні цінності, виступають також джерелом мотивації поведінки людини, проходячи через особистісний досвід (В. Шапар) [18, с.597].

О. Рябіна та Л. Юрченко вказують, що на формування цінності впливає чуттєвий образ, який пов'язаний з вольовими зусиллями особистості, її бажаннями. Для того, щоб усвідомити певну цінність потрібно оцінювати в залежності від важливості явища, події чи предмета для самої людини, тим самим ми проявляємо зацікавленість задовольнити конкретну потребу. Рівень цінності

залежить від відповідності навколишнім ідеалам та встановленим зразкам. Під ідеали варто розуміти визначені істини, красоти, добро, мир, свободу, справедливість, владу, гідність. Незважаючи на постійні зміни у світі, уявлення про ідеали залишаються основною умовою буття людства [13, с. 159].

Незважаючи на трансформацію цінностей та світу, підлітковий вік залишається найкращим віком для формування морального розвитку та ієрархії цінностей. А. Сіроштан у своїх працях визначає це як етапом «самовизначення» [15, с. 334].

Формування цінностей у підлітковому віці є складний та багатогранний процес, який включає в себе вплив родини, соціуму, оточення, медіа, освітнього середовища та особистого досвіду. У той же час С. Мотков розглядає формування цінностей «на базі суспільних цінностей через процес інтеріоризації, однак в подальшому цінності окремої людини можуть впливати на ціннісну систему навколишнього світу» [8, с. 106].

Розвиток ціннісних орієнтацій в підлітковому віці можна охарактеризувати ускладненням їх, збільшення особистісної незалежності та лібералізації. Таким чином вони складаються в складну систему, яка значним чином впливає на активну життєву позицію.

Згідно думок М. Савчин, то на формування цінностей впливають не тільки батьки, а й друзі, однолітки, які допомагають підлітку встановити собі підстави для оцінки себе й поведінки оточуючих. Також підліткам властиво в цьому періоді переосмислювати цінності, які можуть створювати умови для сформування нових морально-етичних вимог, що потім виступають новим рівнем розвитку [14, с. 198].

На думку автора О. Яковлева, «у період підліткового віку у дітей формуються звички, власні погляди на життя, стереотипи, а також цінності та ціннісні орієнтації. Інколи старшокласники переймають цінності від тих людей з якими вони спілкуються» [21].

Підлітки прагнуть до соціальної ідентифікації, тому групові норми та очікування значно впливають на їхні цінності та дружні стосунки можуть як сприяти позитивним трансформаціям цінностей, так і призводити до девіантної поведінки.

На думку Р. Павелків, незважаючи на те, що підліток навчається у тій самій школі, проживає в тій самій родині, спілкується з визначеними оточуючими, у його структурі особистості відбувається переосмислення соціальної навколишньої дійсності, родини, однолітків. Це є умовою для формування нових цінностей, або трансформацію набутих. Попри те, що підліток проживає з батьками та родичами в одному будинку, він починає оцінювати своїх близьких та надавати їм нових значень [10].

Найбільше на формування цінностей мають певний вплив батьки, які передають дітям свої погляди, цінності, ставлять в пріоритет щось через спостереження, спілкування та спільну діяльність за допомогою конкретного стилю виховання.

Освітні інституції не менш важливі, адже підліток там проводить більшість часу, тому школа формує не лише академічні знання, а й соціальні навички, відповідальність, самодисципліну та громадянську свідомість. Також учителі та наставники можуть стати значущими фігурами у формуванні моральних та етичних принципів. Так само медіа та цифровізація впливають через демонстрацію важливих значень у соціальних мережах, фільмах, музиці та літературі, що дають зрозуміти про добро і зло, успіх, самореалізацію та соціальні ролі, інтернет відкриває доступ до різних культурних та ідеологічних концепцій, які можуть формувати нові ціннісні установки.

У цьому віці підліток активно шукає себе, способи самоствердження, формування ідентичності та критичного осмислення навколишнього світу. Підлітки часто переживають внутрішні конфлікти між власними прагненнями, суспільними нормами та очікуваннями батьків. Соціально-економічна ситуація в

країні, політичні події та глобалізаційні процеси також можуть спричиняти зміни в ціннісних орієнтаціях підлітків.

У осіб підліткового віку цінності можуть ставати як джерелом мотивації у діяльності, особливо ті, які стають домінуючими у колективі, тобто у референтній групі. Як було зазначено вище, у підлітків вже сформована певна ієрархія цілей, але не повністю сформовані способи ефективної реалізації їх, що може ускладнювати набуття соціально важливих моделей поведінки. М. Савчин визначає, що «протягом підліткового віку ціннісні орієнтації дітей ускладнюються, стають більш ліберальними, незалежними, відбувається безумовне схиляння перед визнаними цінностями. Вплив референтної групи не призводить до суттєвої зміни сприйнятих від дорослих ціннісних уявлень, але послаблює зв'язок із батьками. Деякі суспільні цінності, зокрема допомога, самопожертва, у підлітковому віці тимчасово втрачають своє значення, натомість актуальними стають соціальний статус, авторитет, економічна і світоглядна самостійність, зовнішній вигляд» [14, с. 211-212].

На думку О. Флярковської, кожен підліток має вміти визначати цінності, які є необхідно значущими у житті, а які втрачають своє значення, тобто є похідними, наприклад, для однієї особи родина буде найважливішою у житті, у той час для іншої може мати велике значення побудувати кар'єру та успішно жити. Також Авторка зазначало, що «система ціннісних орієнтацій для людини - це траєкторія життєвого шляху, що задає напрям життя. Та все ж ціннісні орієнтації людини не є визначеними раз і на завжди, вони перебудовуються протягом життя, до того ж у деяких випадках на перший план можуть виходити цінності, які зовсім не є основними регуляторами життя» [17].

Отже, формування цінностей у осіб підліткового віку є складним та тривалим процесом, який залежить від взаємодії особистості та соціального оточення, сімейного виховання та друзів. Саме в цьому віці закладаються основи світогляду, моральні принципи та орієнтири, які будуть впливати на все життя підлітка.

1.2. Чинники, що впливають на трансформацію підлітків.

У час постійних змін технологічних, цифрізаційних, культурних, політичних, соціальних важливо досліджувати фактори, які мають вплив на зміну цінностей осіб підліткового віку.

Підлітковий вік характеризується перехідним періодом в дорослий, де відбуваються гормональні перебудови в організмі, які впливають на емоційний стан, рівень тривожності, імпульсивність і сприйняття соціальних норм, розвивається самосвідомість, з'являється потреба у самовизначенні та самоствердженні, а також здатність до абстрактного мислення та критичного аналізу сприяє перегляду попередніх уявлень про світ.

У підлітковому віці відбувається трансформація у сформованій психологічній структурі та формуються нові витвори, основна спрямованість на етично-моральну сферу (О. Горбачова та Ю. Сошина) [3].

Цінності віддзеркалюють відношення індивіда до загальної цілі життя та інструменти їх реалізації, незважаючи на те, що в умовах нестабільності процесів суспільства відбувається зіткнення та конкуренція в різних нормативно-ціннісних координатах.

Також визначають цей період, коли у свідомості підлітка відбувається зрушення у свідомості, які викликають трансформацію цінностей, установок та непорозуміння між проголошеними цінностями та реальною поведінкою. «З точки зору суспільного розвитку, система цінностей, що визначає світосприйняття більшості людей певного суспільства, може виступати як фактор, який сприятиме процесу розвитку суспільства, так і деструктивним чинником, який виступає як сила протидії тим змінам, що відбуваються» (О. Балакірєва) [1].

Родина може бути одним з чинників змін орієнтирів та сенсу життя підлітка, а саме стиль виховання батьків, поведінка батьків та їхні цінності впливають на моральні орієнтири підлітка. Конфлікти в сім'ї або відсутність емоційної підтримки можуть спричинити зміну ціннісних установок. Однолітки та друзі як

прагнення до прийняття в групі може змінювати пріоритети підлітка, особливо якщо його соціальне оточення має інші моральні орієнтації.

Оскільки особи підліткового віку перебувають значну частину свого життя в родинному середовищі, то саме сім'я відіграє найважливішу роль у змінах цінностей та формування особистості. Такий вплив може відбуватися за рахунок цілеспрямованого виховання з боку батьків та родичів, які прив'язують конкретні образи поглядів, думок, звичок, роду діяльності, а також за рахунок спостереження підлітка за поведінкою дорослих у родині, які стають у більшості випадків прикладом наслідування (О. Поліщук) [11].

Освітні інституції як важлива трансформація цінностей, школа та позашкільна діяльність формують ставлення до знань, суспільних норм і відповідальності. Вчителі можуть стати важливими рольовими моделями. Н. Коломієць, А. Савченко у своїх працях розглядали таку думку щодо відношення вчителя до учня та його вплив, а саме «під час спілкування з учнями, встановлення з ними взаємовідносин учителеві часто доводиться певним чином впливати на дітей, ставити перед ними вимоги, щоб вирішити ту чи іншу педагогічну ситуацію. Педагогічний вплив – важлива рушійна сила досягнення освітніх цілей. Це поняття характеризує зв'язок між учасниками педагогічного процесу – вчителем і учнем» (Н. Коломієць, А. Савченко) [6].

Досліджуючи трансформацію цінностей, важливо враховувати вибір майбутньої обраної професії. На думку А. Шиделко, «на професійний вибір майбутньої професії молоді особистості впливають зовнішні та внутрішні чинники, які трактуються як основа, що впливає на будь-який процес, змінюючи його ступінь і характер, розкриваючи динаміку його продуктивності» [20].

Під зовнішніми факторами варто розуміти фактори, які не піддаються контролю з боку людини, які пов'язані з оточуючим світом, тобто думки та погляди ровесників, батьків, друзів, родичів, прагненнями дотягнути до норм встановленого успіху, з страхами засудження. Під внутрішніми факторами

розглядають психологічні особливості кожної особи, які можна контролювати, наприклад, звички, характер, уміння, нахили.

I. Бех у свій час розцінює важливі чинники, які мають вплив на особистість через формування національно-культурної ідентичності молодих осіб шляхом глобалізаційних тенденцій та самостійним бажанням зберегти індивідуальну автентичність. Автор також аналізував про недалекоглядність стосовно власної нації, забуваючи власні національні корні, невизначеність та відсутність відповідних підстав від держави та позитивних зрушень, у той самий час віддіючи перевагу західним цінностям та способів поведінки [2].

Медіа та цифровий простір, соціальні мережі, популярні блогери, фільми та ігри впливають на уявлення підлітків про мораль, успіх та міжособистісні стосунки. Підліток бачить, що транслюють ці оточуючі і з часом присвоює і собі, або моделює. На думку В. Стець та І. Копко, «тривалий і постійний перегляд розважальних телепередач перешкоджає розвиткові творчих можливостей, виховує пасивний підхід до життя, що, в свою чергу, створює сприятливу основу для розвитку адиктивної поведінки. Сутність її полягає в тому, що прагнучи піти від реальності, люди намагаються штучним шляхом змінити свій психологічний стан, що дає їм ілюзію безпеки, відновлення рівноваги» [16].

Дослідник М. Савчин інтерпретує розвиток самосвідомості молодого підростаючого покоління через рефлексію, критику, переосмислення внаслідок надходжень нової інформації, але проблема постає перед підлітком така, що через брак знань, досвіду, навичок він не буде мати можливості розв'язати дану проблему. У цей час найкращим варіантом буде надати такій особі пораду, допомогу від дорослої людини, яка зможе допомогти формувати світосприймання через власне усвідомлення потреб, які мають активізуватися у відповідності до власних ціннісних орієнтацій [14, с.212].

В. Немеш вважає, що «на емоційну трансформацію підліткового віку впливають фізіологічні, психологічні, соціальні або соціально-психологічні

чинники. Поряд із загальним підвищенням рівня емоційної вибірковості, тобто того, на які стимули реагує суб'єкт, у підлітковому віці продовжується диференціація за силою емоційної реакції. Слід підкреслити, що низький рівень емоційної реактивності – фактор психологічно несприятливий» [9].

Говорячи про культурний чинник варто не забувати, що всі ми живимо підтримуючи нашу культуру, традиції, незважаючи на свідомість чи несвідомість їх підтримування. Саме культура, її традиційні цінності можуть формувати моральні орієнтири підлітка. Соціально-економічна ситуація визначає стабільність чи нестабільність у родині, наявність можливостей для розвитку особи може визначати пріоритети, які необхідно визначати підлітку. Політичні події можуть або обмежувати чи ні можливості змінювати ставлення до патріотизму, свободи, відповідальності, можливість рости в кар'єрі чи самореалізації.

Не менш важливо враховувати чинник змін цінностей як особистісні фактори як рівень самооцінки, адже, якщо підліток буде мати занижену самооцінку, він буде схильний до впливу зовнішніх обставин, які вплинуть на його вибір. Тоді як підліток з високою самооцінкою частіше зберігають власні переконання на будь-які рішення. Кризи, втрати, особливо значущі знайомства, які можуть суттєво впливати на життя підлітка, його пріоритети та переконання. Релігія, духовність або філософські пошуки можуть впливати на формування окремих цінностей, або бути доповненням чи видозміненням сформованої цінності.

Отже, вивчення чинників, які впливають на трансформацію ціннісної сфери підлітка є важливою складовою розуміння процесу особистісного розвитку та соціалізації молодого покоління. Аналіз цих чинників дозволяє не лише пояснити механізми зміни цінностей, але й розробити ефективні стратегії виховання, психологічної підтримки та освітніх програм, спрямованих на формування гармонійної, відповідальної та морально стійкої особистості.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

2.1. Опис діагностичного інструментарію дослідження ціннісних трансформацій у підлітковому віці та характеристика вибірки

У ході проведення діагностичного дослідження ціннісних трансформацій у підлітковому віці в дослідницькій групі брали участь 30 респондентів, у яких вік був від 12 до 18 років, поміж яких було 15 осіб – жіночої статі та 15 чоловічої за віковою періодизацією Е. Еріксона. Дослідження проводилося за добровільної участі, де у підлітків був майже один той самий рівень розвитку та особистої зрілості, які були обрані випадковим чином, але відповідали нашій віковій періодизації «підлітковий вік».

Опитування проводилося онлайн у форматі Google Форм протягом місяців грудень-лютий 2025р, яке було розіслано посиланням у соціальних мережах (Instagram), у Telegram та Viber.

У рамках дослідження використовувались наступні методики:

1. Методика «Діагностика індивідуальних цінностей» Ш. Шварца (адаптована О. Тихомандрицькою та Е. Дубовською) Вона спрямована на дослідження ціннісної сфери людини шляхом визначення мотиваційного типу, який властивий їй. Ці типи, перш за все, утворені деякими цінностями, кожному якому відповідно відповідає своя мотиваційна мета, яка справляє загальну спрямованість життєдіяльності людей. Загалом виділяють 10 різноманітних мотиваційних типів, а саме: «саморегуляція», «стимулювання», «гедонізм», «досягнення», «влада», «безпека», «конформність», «традиції», «прихильність» та «самоорієнтація».

Методика складається з 58 тверджень, які необхідно оцінити від «-1» до «7», де «-1» - це те, що протилежно принципам, які дотримується людина та «7» -

важлива цінність, яка керує людиною по життю. Завдяки такій методиці можна побачити як позитивне ставлення до цінності, так і негативне.

2. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, яка досліджує особистісні цінності людини, які в свою чергу діляться автором на термінальні та інструментальні. Термінальні цінності відповідають за кінцеву мету, яку людина бажає досягти, тоді як інструментальні – це ті, за яких саме здійснюється досягнення кінцевої мети, тобто особистісна якість або риса характеру.

Методика складається з 36 цінностей, які необхідно розставити від 1 до 18, визначаючи від найбільш значимої цінності до менш цінної методом ранжування. Спочатку розставляються термінальні цінності, а потім інструментальні цінності. Таким чином можна виявити, яка цінність домінує по життю у людини.

3. Методика «Незакінчених речень» Сакса-Сіднея адаптована Ю. Гільбухом. Дана методика позиціонується як проєктивна методика, яка в свою чергу дозволяє дізнатися відношення до майбутнього, цілей, ставлення до батьків, до родини, аналізуючи як саме особистість продовжує відкрите питання, яке спадає відразу на думку, можна отримати уявлення про її світогляд, цінності та внутрішній світ.

Методика містить 60 речень, які потрібно продовжити. З них було обрано 32 речень, які дозволили нам зрозуміти життєві цілі, відношення до майбутнього, страхів та побоювань, відносини з матір'ю та батьком, ставлення до жінок (чоловіків), до родини, до товаришів і знайомих та ставлення до статевого життя. Це передусім ті твердження, які мають взаємозв'язок з формуванням цінностей, їх трансформацією.

За допомогою такої методики можна здійснювати як якісний так і кількісний аналіз. Для комфортного інтерпретування, було сформовано тематичні групування на сімейні, соціальні, матеріальні, морально-етичні цінності, емоційні установки, особистісний розвиток, які визначалися за згаданістю.

2.2. Аналіз та інтерпретація ціннісних трансформацій у підлітковому віці.

Даний підрозділ містить у собі аналіз та інтерпретацію даних, які були отримані проведенням дослідження ціннісних змін у підлітковому віці. Детально розширені дані по проведеним методикам розміщенні у ДОДАТКУ Б.

Методика «Діагностика індивідуальних цінностей» Ш. Шварца (адаптована Тихомандрицької О та Дубовської Е.), яка спрямована на дослідження мотиваційних типів, які визначають життєдіяльність людини. Узагальнені дані розміщенні на рис. 2.1.



Рис.2.1

Показники за методикою Ш. Шварца «Діагностика індивідуальних цінностей»

На основі цих показників можна побачити, що у підлітків переважає мотиваційний тип як «Безпека» (87.6), де вони віддають перевагу стабільному та безпечному середовищі, суспільстві, родині та в внутрішньому світі. Такі особи хочуть мати в своєму житті передбачуваність та знання того, що вони захищені. Це може бути зумовлено вихованням, соціальними умовами або особистими причинами. Тим самим вирізняються на зміну цінностей може вплинути як безпека, і в родині, соціальний порядок та справедливість, мир, рівність.

Цей показник має також найбільше відхилення ($SD=13,19$), що свідчить про значущість, але й різноманітність у сприйнятті, це про велику різницю у поглядах на цінність, яке може варіюватися від соціального чи економічного стану, стану в родині, в оточенні, фізичний захист як від насилля так і до конфліктів, особистісних рис, життєвого досвіду. Кожен підліток сприймає цінність «Безпека» по-своєму.

На другому місці визначається «Саморегуляція» ($M=84.5$, $SD=11.89$) – це той мотиваційний тип, який відповідає за бажання керуватися власними поглядами, мати незалежну думку, приймати рішення та діяти автономно. Трансформацію цінностей зумовлюють такі чинники, як самостійність, цілеспрямованість, усвідомлення власного існування та відповідальність. Третій ранг займає «Конформність» ($M=81.4$, $SD=12.93$), де головною мотиваційною метою є обмеження в діях та спонуканнях, що можуть порушувати соціальні норми та нести шкоду іншим. Це вказує на зміну цінностей як орієнтування на очікування від суспільства та уникнення непорозумінь з значущими людьми шляхом ввічливості, смиренності, повагою до старших, помірності.

Далі підліткам властиво мотиваційний тип як «Досягнення» ($M=74.2$, $SD=12$). Це вказує на те, що молоді люди орієнтуються на успіх, демонстрацію та визнання свого потенціалу та здібностей перед оточуючими. За допомогою цього буде можливість утвердитися в соціумі. З цінностей, їх зміни вирізняються компетентність, інтелект, визнання, авторитет та насиченість життям. Цінності «Стимулювання» ($M=70.2$, $SD=9.73$) свідчать про бажання урізноманітнювати своє життя постійними новими змінами, враженнями та ризиками по життю, що дозволяє вільно самовиражатися на своєму шляху, розширювати свій кругозір допитливістю. Таким підліткам властиво життєрадісність та відвага.

В той же час цінності як «Традиції» ($M=67.5$, $SD=10.20$) не менш важливі для підліткового віку тим, що вони не забувають установлені суспільством чинних норм та правил, вони хочуть бути частиною їх, підтримувати та мати повагу. У підлітків можуть змінюватися думка на почуття вдячності народу, предкам,

традиціям, віднаходять красу та спокій, духовність в процесах приналежності до суспільства, тим самим це може бути причиною змін ціннісних орієнтацій. Менші показники цінностей вказують на «Прихильність» ($M=63$, $SD=6.69$) тим самим вказуючи на деяку залежність від соціальних зв'язків, а також «Влада» ($M=46.9$, $SD=6.85$) свідчить про невелику кількість бажання панувати над іншими людьми та несуть собою менший вплив на ціннісні орієнтації.

Найменш застосовуються в ціннісній сфері цінності як «Гедонізм» ($M=41.8$, $SD=5$) та «Самоорієнтація» ($M=26.5$, $SD=3.97$). Це можна пояснити тим, що підлітки меншу важливість віддають задоволенню речам, процесам та в цілому від життя, турботою про себе, а також менше зорієнтовані на самореалізації, прагненні добитися якогось успіху. Така тенденція може детермінуватися особливостями особистісного розвитку, коли підлітки більше дослухаються до думок оточуючих, однолітків, друзів, ніж акцентують увагу на свої амбіції.

Підтвердження нашого дослідження є влучно сказаного автором В. Шахрай про те, що «надзвичайно важливого значення набуває турбота підлітків про безпеку життя, не лише власного, але й інших, усвідомлення його конечності, що має підводити дітей до високої оцінки життя, ставлення до нього як до найбільшої вартості» [19].

Проведення методики «Ціннісні орієнтації» М.Рокича, яка дозволяє дізнатися змістовну ціннісну сторону особистості. Отримані результати відображені в таблиці 2.1.

Табл. 2.1.

Показники за методикою М.Рокича «Ціннісні орієнтації»

Назва цінності	Ранг	Середнє значення (M)	Стандартне відхилення (SD)
Термінальні цінності			

Активне діяльне життя	14	10.6	4.80
Життєва мудрість	16	12.7	5.41
Здоров'я	4	6.9	4.64
Цікава робота	9	8.9	4.85
Краса природи і мистецтва	18	14.4	3.91
Любов	2	6.4	5.13
Матеріально забезпечене життя	5	7.4	5.63
Наявність гарних і вірних друзів	3	6.7	4.50
Суспільне визнання	15	11.1	4.43
Пізнання	7	8.7	4.48
Продуктивне життя	11	10	3.51
Розвиток	8	8.8	5.09
Розваги	6	8	4.69
Воля	1	6	4.12
Щасливе сімейне життя	13	10.4	3.61
Щастя інших	17	13.8	4.35
Творчість	12	10.1	5.10
Впевненість у собі	10	9.4	5.35
Інструментальні цінності			
Акуратність	2	8.1	5,84
Вихованість	1	7.4	5,69
Високі запити	13	10.1	4,72
Життєрадісність	12	9.9	5,20
Ретельність	17	10.6	4,74

Незалежність	3	8.2	5,18
Непримиренність	16	10.5	5,57
Освіченість	4	8.6	4,30
Відповідальність	9	9.3	5,83
Раціоналізм	8	9.1	4,39
Самоконтроль	10	9.5	5,31
Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів	11	9.8	4,56
Тверда воля	6	8.9	4,79
Терпимість	5	8.7	4,77
Широта поглядів	18	12	5,72
Чесність	7	9	4,57
Ефективність у справах	14	10.2	5,47
Чуйність	15	10.4	5,75

Згідно з аналізу отриманих даних серед термінальних цінностей домінують: «воля», «любов», «наявність гарних і вірних друзів», «здоров'я», «матеріально забезпечене життя», «розваги» та «пізнання». Найменш значущі серед термінальних цінностей це «краса природи і мистецтва», «щастя інших», «життєва мудрість» та «суспільне визнання». Це свідчить про спрямованість на себе, особисте благополуччя, комфортне та емоційне, насичене життя, в той час підлітки менше звертають увагу на естетику природи, красу та менша спрямованість на суспільство.

В той час з інструментальних цінностей нам вдалося встановити домінуючу цінність, якою є «вихованість», потім «акуратність», «незалежність», «освіченість» та «терпимість». Тоді як найменш значущі: «широта поглядів», «ретельність», «непримиренність», «чуйність» та «ефективність у справах».

Підлітки віддають перевагу моральним та розумовим якостям, які значно можуть допомагати у житті, ніж глибокому аналізу, продуктивності.

Частково деякі цінності підтверджуються також в дослідженні А. Засецька про ціннісні орієнтації сучасних підлітків, а саме наявність хороших і вірних друзів, акуратність та освіченість [4].

Проведення методики «Незакінчених речень» Сакса-Сіднея адаптована Ю. Гільбухом, яка спрямована на виявлення цінностей, їх позицію та зміни. Отримані показники представлені у табл. 2.2.

Табл.2.2

Показники за методикою Сакса-Сіднея «Незакінчених речень»

Угрупованні цінності	Показники за згаданістю	Середнє значення (M)	Стандартне відхилення (SD)	Ранг
Сімейні	191	6,37	1,45	1
Соціальні	174	4,5	1,52	2
Матеріальні	114	5,8	1,32	5
Морально-етичні	96	3,2	1,49	6
Емоційні установки	135	5,37	1,27	4
Особистісний розвиток	161	3,8	1,13	3

Згідно отриманих показників, було відмічено те, що найбільша згадуваність є про сімейні цінності (191), а саме респонденти відповідали так: мати міцну та дружню сім'ю, щоб мама була здорова, щоб мама і тато знову зішлися, моя дівчина, дружня сім'я, народження дитини, неблагополучна сім'я.

Якщо розглядати трансформацію цінностей через ставлення підлітків до родини, то можна побачити перехід від безумовного прийняття в дитинстві до критичного осмислення, адже у дитинстві родина сприймалася як цілісна система («хороша», «найкраща» «чудова»), тоді як в підлітковому віці вони сприймають через призму емоційного комфорту, підтримки, роблять акцент на комунікації, ролях. Це свідчить про формування особистісної автономії, прагненні до розуміння міжособистісних відносин.

Не менш важливою цінністю є соціальні (174). Респонденти відповідали так: жити без війни, справедливість, мирного неба та міцного здоров'я, спокою, гарно побудую своє майбутнє, мир. На речення особистісного розвитку підлітки відповідали таким чином: досягти своєї мети, побудувати себе як особистість, керувати власним життям, стати сильною особистістю, здійснювати свої мрії, досягати всього запланованого, те, що зможу поступити до школи. Серед емоційних установок можна виділити: бути щасливим, успішним, радіти, посміхатися, бути дратівливою, спокійною, бути надійною, відповідальним.

Менш значимі цінності для підліткового віку є матеріальні та морально-етичні (114 та 96 відповідно), наприклад: мати забезпечене життя, заробляти багато грошей, працювати вдома, мати власні кошти, мати додатковий заробіток та дотримуватися своїх обіцянок, не обговорювати інших, не виконувати чужих забаганок, не залежати від чужої думки, надіятися на Волю Божу та удачу, не ображати інших.

У підлітковому році визначається зміна акцентів з дитячих мрій («літати», «не ходити в школу») на реальні цілі, де домінують практичні прагнення («мати власне житло», «побудувати себе як особистість», «стати самостійною»), відбуваються також зміни орієнтирів, тобто підліток більше починає цінувати особисту свободу та прагне самостійно приймати рішення, аніж залежати від думки оточуючих людей. Не менш важливий чинник як балансування між нематеріальними та матеріальними цінностями, це можна проглянути у відповідях («мати дім», «мати власні кошти», «мати багато грошей»), які є на

одному рівні з («мир», «не втратити рідних людей», «поваги від інших людей»). Тут в цілях ми можемо повноцінно побачити зростання усвідомленості та довгострокового планування життя через появу розуміння цінності родини, здоров'я, миру.

Трансформацію цінностей через ставлення до майбутнього можна розглянути через зміщення акценту на особисту відповідальність («закінчення війни», «всі будуть здорові і щасливі» на «досягну всього запланованого», «матиму все що мені потрібно»), також підлітки намагаються формувати конкретні очікування, прагнуть мати не лише успіх, а й щасливих стосунків, гармонії, гарного майбутнього, кар'єри та почуватися вільним.

Зміна цінностей походить від оцінки від оточуючих, самоприйняття, усвідомленні своїх страхів («хотілося б перестати боятися виступати на публіці» та «виглядати нерозумно»), й прагнення бути самостійним. Було визначено чинник як реалістичне сприйняття, де виступають такі цінності як взаємоповага, чесність, комфортне спілкування. Щодо трансформації цінностей статевого життя, то вони можуть розвиватися від емоційної романтизації до більш зрілого та відповідального підходу.

Наступним кроком нашого дослідження було встановити активну трансформацію цінностей у осіб підліткового віку, для цього ми використали кореляційний аналіз Спірмена. Були отримані наступні результати:

1. Сімейні цінності та саморегуляція ($r=-0,404$, при $p\leq 0,05$) разом з параметрами як влада, конформізм, щасливе сімейне життя та любов, вказують на те, що підлітки переходять від залежності до самостійності, з перевизначенням сім'ї, їх ролі, вони вже не просто приймають сімейні норми, а також пробують впровадити у свою ціннісну сферу.
2. Самовизначення та особистісний розвиток ($r=-0,363$, при $p\leq 0,05$) та традиції корелюються між собою та свідчать про трансформацію

цінностей через прийняття соціального досвіду та орієнтацію на культуру, соціум, їх інтеграцію у власну систему смислів.

3. Матеріальні цінності та досягнення ($r=0,488$, при $p \leq 0,01$) вказують на переорієнтацію підлітка на зовнішні ярлики успішності через кореляцію між матеріально забезпеченим життям, досягненнями, безпекою, конформізмом та гедонізмом, що засвідчує про зміни у сприйнятті базових потреб, які сформувалися в дитинстві, коли у підлітковому віці виникає прагнення бути незалежним, визнаним.
4. Гедонізм, воля ($r=-0,383$, при $p \leq 0,05$) та соціальне пристосування свідчать про прагнення бути вільним, мати самостійність та особистісний вплив, яке супроводжується залежністю від соціального схвалення, прийняття та задоволення оточуючими.

Дане дослідження дало змогу нам визначити психологічні змістові параметри ціннісних трансформацій у підлітковому віці, а саме становлення взаємозв'язків між матеріальними, сімейними цінностями, особистісним розвитком, безпекою, досягнення, владою, самоорієнтацією та саморегуляцією. Ці параметри дають нам змогу зрозуміти, що на зміну цінностям впливають однаково як вплив зовнішнього оточення, так і внутрішнього стану.

ВИСНОВКИ

Теоретичне дослідження теми психологічних змістових параметрів ціннісних трансформацій осіб підліткового віку є важливим для нашого суспільства, адже в саме в цьому віці відбувається формування цінностей, світогляду шляхом самоідентифікації, адаптації до соціуму, окреслення пріоритетів, поєднання родини, особистого досвіду, освіти, навколишнього оточення. Це дозволило нам окреслити, що цінність, передусім – це те, що має особливе значення в житті людини, які можуть розвиватися не тільки від зовнішніх обставин, а й внутрішніх змін.

Одним з ключових понять дослідження та вивчення трансформації цінностей є розуміння психологічних факторів, які впливають спершу на формування, а потім і зміни цінностей. З огляду на розглянуте, можна визначити, що трансформація цінностей є багатогранним процесом, що включає в себе вплив родини, однолітків, школи, друзів, медіа, зовнішнього оточення, вчителів, родичів, культури, фізіологічних та психологічних особливостей підліткового віку.

Емпіричні дослідження ціннісних трансформацій осіб підліткового віку дозволило нам виявити, що на видозмінення цінностей може впливати безпечність та стабільність в родині, суспільстві чи в особистісних якостей, воля, тобто незалежність в цілому та в власних судженнях, діях. Не менш важливим є сімейний чинник, де підліток зростає в оточенні батьків, у яких є своє розуміння пріоритетів та бачення, які транслують в родину, де підліток все переймає на себе. Матеріальні цінності мають дещо амбівалентний характер в тому, що це може бути як чинник безпечного життя, а й також одним з засобів досягнення успіху, самореалізації.

Психологічні дослідження також враховують соціальний чинник, який відіграє немалу роль в трансформації цінностей. Він бере на себе важливу місію, де особа підліткового віку зростає, має дотримуватися соціальних норм та правил та усвідомлювати межі дозволеного, відбувається взаємодія з однолітками,

вчителями, медіа та інші особи. У межах зростання цифровізованого світу більшість підлітків починають орієнтуватися на власні погляди, мати незалежну думку, приймати рішення та діяти автономно.

Кореляційні зв'язки підтверджують активні зміни цінностей саме у підлітковому віці. Перехід від залежності до самостійності, переосмислення сімейних ролей та соціальних правил, об'єднання культури та традицій, орієнтація на успіх та матеріальну забезпеченість, бажання самостверджуватися та бути вільним є ключовими елементами у трансформації ціннісної сфери підлітків.

Таким чином, вивчення ціннісних трансформацій в осіб підліткового віку є основним для нормального розвитку особистостей, адже цінності формуються в підлітковому віці, підлітки їх усвідомлюють, і найголовніше, це вік, який може піддаватися впливу однолітків, дорослих, менталітету, навколишнього середовища. В подальшому, формування цінностей вплине в цілому на життя, на особистісний розвиток, професійну діяльність, на взаємодію з іншими людьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балакірева О. Трансформація ціннісних орієнтацій в українському суспільстві. *Український соціум*. 2002. №1. - с. 7-19.
2. Бех І. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 16. – с. 24-33. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gasuk_2017_16_13.
3. Горбачова О., Сошина Ю. Аналіз трансформацій у структурі ціннісно-сміслових настановлень підлітків. *Проблеми сучасної психології*. 2020. № 2. - с. 162-168.
4. Засецька А. Ціннісні орієнтації сучасних підлітків. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. Вип. 9. 2019. – с. 5.
5. Кияшко О. Ціннісні орієнтації сучасних підлітків. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. №6. - с. 56–61. <https://doi.org/10.31812/psychology.v6i.7314>
6. Коломієць Н., Савченко А. Педагогічний вплив учителя на формування загальнолюдських цінностей підлітків. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2018. Вип.1 – с.1-9. Режим доступу: https://library.udpu.edu.ua/library_files/ukr-turkmen_visnuk/2018_1/13.pdf?utm_source=chatgpt.com
7. Кремень В. Глобальний світ і особистість: ціннісні орієнтири людського буття. *Наука і суспільство*. 2018. № 5/6. – с. 2–10.
8. Мотков С. Ціннісно-смістова сфера особистості: роль, структура та функції. *Психологічний часопис*. 2018. № 10. - с. 105-128. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2018_10_9
9. Немеш В. Емоційна трансформація підліткового віку. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Психологія. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Випуск 3. – с. 93–95.
10. Павелків Р. Вікова психологія: підручник. - К.: Кондор, 2015. - 469 с.

11. Поліщук О. Роль сім'ї у моральному вихованні дітей. *Інноватика у вихованні*. 2021. Вип. 14. - с. 232-237. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2021_14_26.
12. Прищеп С. Життєві цінності у дітей підліткового віку: сутність та особливості. *Інноваційна педагогіка*. № 2, 2019. – с. 162–165.
13. Рябіна О., Юрченко Л. Філософія: підручник для студентів і курсантів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. – Х.: Видавництво Іванченка І.С., 2021р. – 286 с.
14. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія: Навчальний посібник. — К.: Акадсм видав, 2005. — 360 с.
15. Сіроштан А. Ціннісні орієнтації в підлітковому та юнацькому віці. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. ХНУВС, 2020. – с. 333-335.
16. Стець В., Копко І. Вплив ЗМІ на формування ціннісно-змістовних понять валеологічної культури підлітків. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2011. №10: Психолого-педагогічні науки. с. 92–96.
17. Флярковська О. Ціннісні орієнтації у підлітковому віці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 26. - с. 221-224. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2013_26_73.
18. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. — Х.: Прапор, 2007.— 640 с.
19. Шахрай В. Цінність життя підлітка: світоглядні орієнтири: Монографія.— Київ, 2019. – 136 с.
20. Шиделко А. Поняття цінностей і ціннісних орієнтацій у контексті професійних преференцій учнів ПТНЗ. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. - с. 213-219. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2013_4_22.

21. Яковлева О. Психологічні особливості життєвих цінностей сучасних старшокласників. Херсонський держ. ун-т, Ф-т історії, психології та соціології, Кафедра загальної та соціальної психології. – Херсон : ХДУ, 2020. – с. 96.

ДОДАТКИ

Додаток А

Кодекс академічної доброчесності

Додаток Б

Показники за методикою Ш.Шварца «Діагностика індивідуальних цінностей»

Стат ь	Само регул яція	Стиму люванн я	Гедоні зм	Досягнен ня	Влад а	Безпе ка	Конфо рмізм	Тради ції	Прихильні сть	Самоо рієнтац ія
ж	33	27	18	29	14	46	30	29	22	12
ж	43	30	19	40	22	43	44	37	30	10
ч	30	25	15	30	16	40	35	26	19	11
ч	42	34	19	35	21	38	33	21	23	11
ж	6	20	11	21	15	7	9	25	12	5
ч	12	10	10	3	5	14	9	5	13	-2
ж	11	8	2	17	0	-1	8	5	4	0
ч	28	38	15	33	18	34	29	23	20	10
ч	36	35	14	30	20	23	29	23	24	8
ж	36	28	14	30	20	31	29	19	24	8
ж	33	24	21	28	11	36	36	25	23	8
ч	30	26	18	19	14	38	47	38	33	11
ж	31	27	19	32	21	40	32	26	19	12
ч	34	28	14	25	16	31	25	22	18	9
ж	16	10	11	16	4	21	19	13	12	7
ч	36	40	24	57	28	39	36	27	27	14
ж	46	40	22	38	18	49	45	43	32	14
ч	38	29	17	30	10	33	45	39	29	9
ж	12	33	18	11	12	9	8	10	11	15
ч	25	16	7	11	19	16	10	16	21	7
ж	19	11	10	16	5	43	40	17	22	8
ч	40	27	11	29	21	40	44	29	30	7
ж	32	26	14	30	15	29	30	37	18	2
ч	29	19	16	25	20	19	16	26	13	12
ж	31	10	8	9	19	42	5	19	23	11
ч	41	24	9	24	20	30	41	21	19	5
ж	15	15	13	5	15	21	15	25	25	13
ч	42	23	9	31	29	39	19	15	19	7
ж	12	10	8	35	16	10	29	5	21	12
ч	6	9	12	3	5	16	27	9	24	9
М	28,17	23,4	13,93	24,73	15,63	29,2	27,47	22,5	21	8,83
SD	11,89	9,73	5	12	6,85	13,19	12,93	10,20	6,69	3,97

Додаток В

Показники за методикою М.Рокича «Ціннісні орієнтації»

Термінальні цінності

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30		
Активне діяльне життя	14	3	15	8	8	4	7	3	9	6	11	18	18	7	9	12	6	15	16	16	9	3	7	16	4	6	18	11	4	15		
Життєва мудрість	13	8	12	17	18	5	9	16	7	7	13	17	2	1	1	1	5	6	17	17	5	7	6	6	17	17	5	13	18	18	14	
Здоров'я	7	4	17	16	9	7	1	8	0	5	12	4	7	2	8	3	2	4	3	1	3	1	4	0	1	4	5	6	7	7		
Цікава робота	1	2	11	0	1	5	8	9	1	8	1	5	1	3	2	0	4	7	6	7	0	2	9	1	1	5	6	4	2	1	1	6
Краса природи і мистецтва	18	16	18	9	7	6	8	7	6	9	0	6	16	4	5	4	8	4	8	1	8	8	15	5	16	17	12	17	16	1	1	2
Любов	8	1	5	14	14	8	3	12	3	2	5	1	6	6	3	1	7	1	5	17	7	5	1	6	4	2	17	4	0	5		
Матеріальн о забезпечен є життя	16	17	6	4	1	4	2	6	2	3	18	6	12	5	7	6	17	7	4	2	1	6	2	7	3	18	7	5	5	4		
Наявність гарних і вірних друзів	2	9	4	3	2	12	12	7	1	4	2	7	13	18	6	9	9	2	12	5	2	3	3	8	5	10	6	16	6	3		
Суспільне визнання	12	0	16	5	6	13	4	5	8	0	14	5	14	0	1	7	6	8	3	6	8	4	8	9	0	9	1	15	1	1	2	
Пізнання	15	1	3	6	6	11	6	2	4	2	7	8	3	9	0	2	0	1	15	4	6	9	8	4	1	12	3	3	9	3		
Продуктив не життя	6	2	12	3	7	0	3	5	7	3	6	4	1	8	3	8	1	9	0	3	1	8	1	8	9	8	4	0	4	6		
Розвиток	5	7	0	7	5	7	1	4	5	1	7	2	4	5	8	8	3	12	1	4	4	1	0	4	2	3	0	9	1	1		
Розваги	4	5	1	2	3	16	0	14	6	14	4	2	5	7	4	4	5	10	4	1	2	7	5	2	7	1	8	8	2	8		
Воля	3	6	9	1	4	3	5	1	4	1	3	3	0	2	5	3	1	3	8	8	5	1	6	3	6	5	9	7	8	9		
Щасливе сімейне життя	11	5	13	2	0	8	6	13	2	7	16	9	9	1	2	5	2	13	9	0	16	0	2	5	8	7	1	13	2	7		
Щастя інших	17	8	14	1	5	9	7	8	5	5	8	3	7	6	4	6	8	8	2	2	5	7	7	3	2	4	5	4	7	8		
Творчість	9	3	7	8	3	2	5	1	3	8	9	1	8	3	6	7	3	5	1	9	3	5	4	2	8	3	2	2	3	0		
Впевненіст ь у собі	10	4	8	5	2	1	4	0	8	6	5	0	5	4	7	9	4	6	7	3	4	2	3	1	3	1	6	1	3	1	1	

Інструментальні цінності

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
Акуратність	5	1	2	13	12	3	1	5	5	10	5	6	3	14	2	5	1	5	8	3	5	2	12	16	5	2	18	17	15	14
Вихованість	1	0	1	4	4	1	3	4	7	1	1	9	4	3	3	1	2	3	8	1	7	4	1	13	2	1	4	2	6	1
Високі запити	8	1	6	5	3	5	4	7	8	3	9	8	1	5	7	6	4	8	0	5	4	4	8	4	6	4	3	7	8	2
Життєрадісність	12	8	8	2	5	7	6	6	6	2	8	7	2	6	1	4	2	5	9	7	6	5	3	2	4	3	2	5	1	5
Ретельність	16	2	3	1	6	6	5	3	1	7	7	5	6	3	8	7	3	4	4	6	5	3	5	6	1	6	4	1	6	8
Незалежність	4	3	4	1	7	4	7	0	4	4	0	7	9	7	5	4	7	9	2	2	8	1	4	5	3	0	5	4	5	2
Непримиренність	6	9	5	2	6	8	2	8	6	8	2	8	6	8	6	8	0	6	3	6	2	7	6	5	8	5	3	6	4	8
Освіченість	7	8	2	7	1	9	0	1	9	7	5	4	7	1	7	2	5	0	7	4	4	6	4	8	7	9	1	5	3	0
Відповідальність	2	2	8	7	3	2	9	2	4	8	2	6	5	4	5	3	9	2	7	5	6	5	7	2	3	8	6	6	7	6
Раціоналізм	15	3	1	4	2	0	8	1	5	9	3	0	0	2	4	0	8	6	5	4	0	3	9	8	4	7	7	3	0	3
Самоконтроль	13	4	9	0	0	2	5	4	3	5	3	3	8	5	6	9	4	2	2	7	1	8	0	7	5	7	2	4	2	7
Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів	10	4	0	8	1	3	6	2	0	6	4	1	3	6	0	1	6	1	6	3	8	6	1	1	2	1	0	9	8	9
Тверда воля	14	7	5	3	8	1	3	5	2	1	6	2	1	1	2	2	1	7	6	0	7	2	3	0	9	4	1	8	3	3
Терпимість	9	5	6	9	9	5	8	3	3	2	4	1	2	9	1	3	5	7	3	9	1	8	2	9	8	2	9	1	2	6
Широта поглядів	18	6	7	5	8	4	7	9	8	3	6	2	5	7	8	8	3	8	4	8	2	9	8	3	6	8	8	0	7	5
Чесність	3	6	7	6	5	7	2	7	2	4	7	3	4	0	4	6	7	1	5	2	3	1	5	4	0	3	5	7	4	1
Ефективність у справах	11	5	3	6	7	8	4	6	1	5	1	5	8	2	3	7	8	4	1	1	9	0	6	7	1	6	7	2	9	4
Чуйність	17	7	4	8	4	6	1	8	7	6	8	4	7	8	9	5	6	3	1	8	3	7	7	1	7	5	6	3	1	7

Додаток Г

Відповіді за методикою Сакса-Сіднея «Незакінчених речень»

№	Речення	Відповіді
Ставлення до матері		
1	Моя мати і я...	Любимо один одного (2), дуже схожі (4), у хороших відносинах (4), дуже різні люди (3), справжні друзі (2), жінки, не подружки, можемо говорити на всі теми, залишились на все життя дуже рідними людьми (3), рідко бачимось.
2	Моя мати...	Найкраща (8), не довіряє мені, дуже гарна та добра (4), берегиня, найрідніша, не цікавилась моїми справами, нормальна, боїться, в житті була не дуже ласковою людиною і не балувала мене, моя опора, багато турбується дуже багато часу приділяла роботі, любляча, розумна вихована жінка.
3	Вважаю, що більшість матерів...	Добрі (3), «не довіряють своїм дітям так, як моя мама довіряла нам», є показником для своїх дітей, неправильно виховують дітей, люблять своїх дітей (3), найкращі (5), подружки, ідеальні, треба бути ближчою до дітей, мають вплив на своїх дітей, потикають своїм дітям, важко працюють, це дуже ласкаві і дбайливі жінки, вміють правильно виховати дітей, міцні люди, одиначки.
4	Я люблю свою матір, але...	Без але (5), інколи її не слухаю, якби ж вона ставилась до мене трохи інакше (2), вона іноді занадто піклується про мене, буває сваримосся, занадто багато турботи, мало про це кажу, вона приймає все близько до серця, її вчинки не подобались і вона часто була не права (2), вона занадто мене обмежувала, пригнічувала і не дозволяла в дитинстві, порівнювала з іншими, її вже не має (3), мені дуже важко з нею, є за що критикувати, вона любить мене більше.
Ставлення до батька		
1	Думаю, що мій батько рідко...	Плаче, проводив з нами час (4), говорить мало слів любові (3), бачив мене, сердиться (2), ображає (2), відпочивав, приходив до мене в школу, проявляє емоції, хвалив (2), обіймав, спілкувався зі мною, підіймає руку на маму.
2	Коли б тільки мій батько захотів...	Став президентом, я б досягла у житті кращого (2), зробив би (2), він би не пив (2), то це вже було би зроблено (2), бути водієм, залишитись живим, то прийшов до мене в школу, я б подарувала йому весь світ, частіше проводити

		час, покращити життя, наша сім'я не розпалася, бути добрішим до мене, я би його забрав, він би все зробив щоб я була щаслива, змінитись, знову почати жити повноцінним життям, він був б щасливим.
3	Думаю, що мій батько...	Найкращий (3), жалкує про розлучення з мамою і нами (2), гарний батько, мене любить (5), може все на світі, добрий (2), ідеальний(2), хороший, був жорстокий, старається, дурень, красавчик, є найкращий приклад але розумний.
Ставлення до родини		
1	Порівняно з більшістю інших родин, моя родина...	Прекрасна, емоційна, найкраща (5), гарно буде своє майбутнє, міцна, щаслива, ідеальна, нормальна (3), неблагополучна, дружна (2), надійна, більш розуміюча, не знаю, вміє правильно комунікувати зі своїми дітьми, це моя сім'я.
2	Моя родина поводить ся зі мною, як із...	Людиною яку люблять, малою дитиною (6), дорослою (5), самостійною особою, керівником, людиною, другом, вічно виною, нормальною, королевою, рідною людиною.
3	Більшість відомих мені родин...	Хороші (3), неадекватні (2), нормальні (2), щасливі (5), радують, живуть заради дітей, сваряться, намагаються показати тільки ідеальну картинку сімейного життя (2), не добре живуть, є багато таких що жінка страждає, все на ній, віддалені (2), мають рівні родинні стосунки, дружні, розведенні.
4	Коли я був дитиною, моя родина...	Була хороша (3), не була сім'єю, піклувалась про мене (4), розпалась (2), любила (4), наполегливо працювала, купила дім, була найкращою, не дружна, робила багато обмежень та заборон, мало приділяла любові (2), не розуміла мене, була просто чудовою.
Ставлення до чоловіків/жінок		
1	Ідеалом жінки (чоловіка) для мене є...	Мій дядько, мій батько (5), моя друга половинка, добрий (2), щирий, надійний (2), впевнена в собі людина, коли людина не бреше, людина яка буде підтримувати і допомагати, з якою буде комфортно, бути гарною, розуміючий (2), моя бабуся, вірна та любляча (2).
2	Вважаю, що юнаків (дівчат)...	Потрібно виховувати (5), потрібна дисципліна, треба вчити реаліям життя, треба вчити не квапитись, багато, балують, нічого не цікавить,

		можна подружитися, не правильно виховують (2), треба підтримувати у їх мріях і починаннях, треба дозволяти веселитись, потрібно навчати, трохи відвертими, безглуздими, треба цінувати, має бути гарне майбутнє.
3	Вважаю, що більшість жінок (чоловіків)...	Закохані, не виглядають на свої роки, не толерантні, звичайні, вже мають роботу, тупі, щасливі, не щасливі, люблять тварин, зациклені тільки на свої проблемах, чоловіки безвідповідальні, більшість жінок терплять чоловіка заради дітей, дратівливі, холодні, з віком стають байдужими, не люблять себе, розумні, гарні, егоїсти, меркантильні, не серйозні, сором'язливі, самотні.
4	Мені дуже не подобається, коли жінки (чоловіки)...	Брешуть, виховані, занадто відверті, принижують чоловіків (жінок), курять, понти ганяють (2), працюють, відносяться до інших з неповагою, коли людина нічим незайнята, зраджують, застосовують фізичне насилля (2), аб'юз, не відверті, перебивають, неохайно виглядають, зраджують, ведуть себе як діти, маніпулюють, нестримані, несором'язливі, без логіки.
Цілі		
1	Я завжди прагнув...	Бути дорослою, бути незалежним, бути успішним, бути щасливим (5), мати дім, дотримуватися своїх обіцянок, жити біля моря, жити окремо від батьків, мати здоров'я, літати, мати відмінну пам'ять, мати власні кошти, миру, міцну щасливу сім'ю, побудувати бізнес, подорожувати, собачку, щоб було все добре.
2	Думаю, що я досить вільний, щоб...	Щоб подорожувати, робити те що мене не подобається, приймати рішення, робити те що хочу не думаючи про думку оточуючих (5), керувати власним життям (4), мати що маю, бути зобов'язаним, обговорювати інших, жити, здійснювати свої мрії, мати додатковий заробіток, не виконувати чужих забаганок, зіграти в комп'ютер, вирішувати свої справи
3	Моїм прихованим бажанням у житті...	Мабуть хороше життя, щоб батьки зійшлися і жили разом (2), виростити дитину (2), такого немає (4), мати своє житло, бути пофігістом, стати самостійною і не від кого не залежить, мати багато грошей (2), мир і злагода, свобода, не ходити в школу, більше слідкувати з своїм

		здоров'ям, просто бути щасливою, знайти споріднену душу, політ на літаку.
4	Найбільше я прагнув би в житті...	Жити без війни, щоб люди були добрішими, досягти своєї мети, побудувати себе як особистість (2), миру (2), бути щасливою, самотійності, поваги від інших людей, завести собі котика, щоб моя родина була разом, мати власне житло, щоб все було добре, грошей, міцного здоров'я (2), народження дитини, жити в повному достатку, не втратити рідних людей, побувати в Прип'яті, спокою.
Ставлення до майбутнього		
1	Майбутнє видається мені...	Далеким (2), занадто складним, незрозумілим (3), мирним, теплим, щасливим (4), світлим (4), звичайним, невідомим (3), справжнім, не дуже райдужним, веселим й водночас важким, цікавим на пригоди на 5 точку, красочним.
2	Сподіваюся на...	Мир (2), закінчення війни (5), успіх (2), вільне, мирне життя, те що зможу поступити до університету куди планую, перемогу, щасливе майбутнє, краще (5), ясність в майбутньому, диво, волю божу та удачу, себе (2).
3	Настане той день, коли...	Закінчиться війна (4), люди покаються і будуть віруючими, все буде добре (4), все погане закінчиться (2), всі будуть здорові і щасливі, зроблю це, досягну всього запланованого (3), найду своє кохання, ми всі зберемося разом (2), я буду мати власне житло, я знову зможу відчувати себе по справжньому вільним, настане весна.
4	Коли я буду старим...	Буду щасливим (2), буду жити у карпатах у горах, хочу щоб мене цінували, хочу безтурботного життя зі своєю сім'єю, вільним, буду сидіти дома, то буду жити тільки для себе, буду пам'ятати хороші моменти з життя, буду читати книги, займатися рукоділлям, матиму досвід, то матиму все що мені потрібно, я буду здорова, буду мандрувати, буду жити у власному будинку а поруч буде озеро, я буду молодий душою, буду спати, нічого не зміниться.
Ставлення до страхів та побоювань		
1	Знаю, що нерозумно, але боюся...	Темряви, відповідати біля дошки, що мене не зрозуміють (3), провалити важливий тест (2), втратити друзів, бути осміяним, випадково сказати щось дурне, що мене не приймуть у

		компанії, промахнутися у важливий момент, що мої батьки розчаруються в мені, мене перестануть любити (6).
2	Більшість моїх товаришів не знають, що я боюся...	Говорити про свої почуття, самотності (3), бути непотрібним (2), що я не такий, як усі, загубити речі, виявитися слабким, що мене не покличуть на вечірку, що я не досить гарна (4), бути не розумною, булінгу, насмішки над собою, програти у грі перед усіма, вийти з дому без навушників, висоти.
3	Хотілося б мені перестати боятися...	Робити помилки (3), виступати на публіці, довіряти людям, сказати комусь, що він мені подобається, виглядати нерозумно, висловлювати власну думку, виходити із зони комфорту, робити перший крок у знайомстві, відповідати на уроках, вибирати свій шлях а не догоджати іншим, втратити друга/хлопця/дівчини (4).
4	Мої побоювання не раз змушували мене...	Промовчати, коли хотів висловитися, уникати компанії, не взяти участь у цікавому заході, вдавати, що мені все одно, відмовитися від шансу спробувати щось нове, брехати про свої почуття, ховатися за телефоном, пропускати можливості, довго обмірковувати кожен свій крок, жалкувати, що не зробив те чого хотів, робити те що я не хочу (6).
Ставлення до товаришів та знайомих		
1	Думаю, справжній друг...	Це мама (2), який прийде на допомогу(2), і не осудить (2), той, хто за будь-яких обставин буде поруч (2), коли є довіра, не підведе, живе в мені, людина яка не зрадить (3), завжди підтримає, тато, той що не кине, людина яка в будь якій ситуації буде на твоєму боці (2), мій друг, існує.
2	Не люблю людей, які...	Брешуть (12), не мають поваги, хитрі (2), пліткують про інших (2), багато випивають, заздять, маніпулюють, роблять підлість за спиною, грубі, зраджують, ненадійні, обманюють, говорять в обличчя одне, а за спиною інше (2), хвастаються.
3	Найбільше люблю тих людей, які...	Кажуть правду (4), контролюють свої емоції, люблять мене, з якими легко в спілкуванні які відразу на релаксі, зі мною поряд, добрі і щирі (7), цінують, не ставлять себе вище інших, гарні

		розумні, справедливі, розуміють, відкриті (2), яким можна довіряти, прості в спілкуванні.
4	Коли мене немає, мої друзі...	Живуть своє життя (3), мабуть мене обговорюють (2), кличуть мене (2), сумують (4), телефонують (2), катаються на велосипедах, не засуджують мої вчинки, не має друзів, спілкуються (2), важко відповісти (2)
Ставлення до статевого життя		
1	Якби у мене було нормальне статеве життя	У мене воно нормальне (5), у мене були би вже діти, було добре (3), я б нічого не робив, почувалася щасливою (2), то я був би без сорому, то був би кращий настрій, є (2), не знаю як би це вплинуло на мене.